

Ympäristöyhteiskunta- teorian moninainen olemus

■ PEKKA JOKINEN

Ilmo Massa (toim.): *Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa*. Gaudeamus 2009.

Ilmo Massan toimittama *Vihreä teoria* on merkittävä avaus kotimaisessa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kirjallisuudessa. Teos pyrkii selvittämään, miten ympäristöä on käsitteellistetty erilaisissa teoriaperinteissä sekä miten ympäristön, sosiaalisen, poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen välinen yhtälö on niissä ratkaistu. Lisäksi kirjassa esitellään yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tieteenfilosofisia ja -eettisiä lähtökohtia sekä keskeisiä

nykysuuntauksia. *Vihreä teoria* onkin kolmentoista artikkelin ja neljänsadan sivun vaatelas johdatus alan teoria- ja käsitekeskusteluun.

Mitä siis tarkoittaa *vihreä* teoria? Entä mikä erottaa ympäristöyhteiskuntateorian suppeammista ympäristödisipliiniteorioista (esim. ympäristösosiologia, ympäristöpolitiikka, ympäristötaloustiede)? Jälkimmäiseen kysymykseen löytyy alustavaa vihjettä jo kirjan ensi sivuilta, joilla kerrotaan, että yhteiskuntateoria on systemaattinen reflektio yhteiskunnasta. Ympäristöyhteiskuntateoriassa tämän reflektion pääkohde on yhteiskunnan luontosuhde.

Ilmo Massa avaa kirjan pitkällä johdannolla yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen keskeisiin suuntauksiin. Vaativan tehtävän tueksi hän kehittää dikotomisen jaottelun modernisaation katkosta ennakoiviin ja ekomodernisaatioon kannustaviin teorioihin. Pessimistisesti yhteiskunnan luontosuhteen korjaamiseen suhtautuvia keskeisiä yhteiskuntateoreetikkoja ovat Massan mukaan muun muassa Ulrich Beck, Niklas Luhmann ja Jussi Raumolin. Optimistista yhteiskunnan ja ympäristön vuorovaikutuksen teoriaa ovat kehittäneet puolestaan esimerkiksi Ignacy Sachs, Joseph Huber ja Kenneth Arrow. Viitiseitoista nimeä sisältävä jaottelu on kaikkiaan hyvin yleinen, joten kiinnostavuudesta huolimatta se kaipaa tarkennuksia. Karkean listauksen hankaluutena on muun muassa se, että ilman parempaa opastusta mainitut teoreetikot joudutaan ymmärtämään samanvertaisesti vaikuttaneiden teoriasuuntausten perustajina. Lisäksi suuntausten esittäminen vain alkuperäisteoreetikkojen

nimissä antaa tutkimusaloista turhan yksilökeskeisen ja stagnoituneen kuvan.

Massa päättää johdantolukunsa haastaviin pohdintoihin. Hän nimeää yhteiskuntatieteiden teoreettisen moniäänisyyden ongelmaksi, koska teoreettinen moninaisuus mahdollistaa erimielisyydet ja väärinymmärrykset. Nämä puolestaan estävät sekä yhteiskuntatieteiden sisäistä että yhteiskuntatieteen ja luonnontieteen välistä keskustelua. Massa tarjoaa tähän yllättävää lääkettä: tutkijoiden pitäisi yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen alalla luopua suosikkiteoriastaan ja alkaa puhua erityisteorioiden sijasta yhdestä teoriaperinteestä, jolla sitten on useita tulkintoja. Tämä ehdotus virittääkin painavan lisäodotuksen: tukevatko kirjan artikkelit vaadetta yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoreettisesta yhdenmukaistamisesta?

Johdantoa seuraavat artikkelit on jäsenetty kolmen kokonaisuuden alle. Ensimmäisessä osassa on tarkoitettu esitellä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoreettista keskustelua yleisellä tasolla. Toisessa osassa tarkastellaan ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta yksittäisten teoreetikoiden kautta. Valintoja sen kummemmin perustelematta mukaan on otettu Paul Shepard, Joseph A. Schumpeter, Bryan G. Norton ja Bruno Latour. Kolmannessa osassa siirrytään tieteenalakohtaisista ja tutkijalähtöisistä tarkasteluista yleiseen yhteiskuntateoriaan.

Kari Värysen artikkeli on otoskoitu käsittelemään yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tietenteoreettisia ongelmia ja rajanylityksiä. Se esittää ympäris-

tösosiologian kritiikin tieteen- ja arvofilosofisesta sekä humanistisesta näkökulmasta. Väyrynen argumentoi sen puolesta, että arvoista on tehtävä ympäristösosiologian johtotähti: ”Yhteiskunta- ja historiatieteissä ei laajoja yhteiskunta-historiallisia kokonaisuuksia tarkasteltaessa hukuta empiriiseen materiaaliin, jos painotetaan perustavia arvovalintoja, jotka koskevat luontoa, ihmistä, hyvää elämää ja taloutta.” Toki Väyrynen suosittaa arvoja myös sosiologian empiiriseksi tutkimuskohteeksi.

Väyrynen penää ympäristösosiologiaan yleistä näkemystä, erityisesti arvojen näkökulmaa. Jutun vakuuttavuutta kuitenkin syö se, että kirjoittaja rakentaa ympäristösosiologian kritiikkinsä hyvin suppealla, osin sattumanvaraisella lähteistöllä, ei alaa analyttisesti arvioivan työn voimalla. Ympäristösosiologia esimerkiksi kuvataan pääosin yhteiskunnan ja luonnon välisten aineiden vaihdunnan analyysiksi sekä alaksi, jonka kulttuurinen käänne on vielä pahasti kesken – vaikka tämä samainen ympäristösosiologian kulttuurinen käänne on aiheuttanut jo jonkin aikaa kovaäänistäkin pärsintää myös suomalaisessa keskustelussa.

En lopulta tunnista Väyrysen kuvauksesta 2000-luvun kansainvälistä ympäristösosiologiaa enkä myöskään artikkelin perusteella käsitä, miksi ympäristösosiologias-ta pitäisi tehdä arvofilosofian kylkiäinen. Ikään kuin asian vakuudeksi, Timo Järvikoski päivittää kirjan seuraavassa artikkelissa ympäristösosiologian teoriatilannetta esittelemällä viisi ympäristösosiologian suuntausta. Niiden erotte-lulle on selkeät perusteet, joten jo kirjan tässä vaiheessa yhteiskun-

tatieteellisen ympäristötutkimuk-sen epistemologinen ykseys tun-tuu huojuvan.

Tuuli Hirvilampi ja Ilmo Mas-sa siirtävät katseen ympäristösosio-logiasta uuteen ympäristödisipliin-nin määrittämiseen. He kirjoittavat ympäristösosiaalipolitiikasta, joka tarkoittaa suunnilleen samaa kuin ekologinen sosiaalipolitiikka. Siinä on keskeistä, että hyvinvointiajatte-lu laajennetaan kattamaan elinympäristön puhtaus. Ympäristösosiaalipolitiikka perustellaan disiplinäärisesti eli sosiaalipolitiikan pitkällä linjalla, mutta artikkelissa on myös monia tuoreita näkökul-mia. Hyvinvointivaltion vihreän kritiikin toimijat sekä valtio-käsitteen merkitykset jätetään harmitta- van epäselviksi.

Rauno Sairisen ja Anja Nygre-nin artikkelit pyrkivät tahoillaan selkiyttämään tärkeitä yhteiskun-tatieteellisen ympäristötutkimuk-sen tutkimussuuntauksia. Sairinen jäsentää monitahoista ja eri kentillä vellovaa hallinta-keskustelua ja onnistuu paimentamaan kirja- van *governance*-käsitteistön nel-jään kokoavaan lähestymistapaan. Nämä ovat ohjausreformi sekä so-peutuva, refleksiivinen ja delibe-ratiivinen ympäristöhallinta. Lo-pulta Sairinen tosin päättelee, että puheena ovat ennemminkin ”hy-vän hallinnan” teoreettiset mallit kuin varsinaiset tutkimusnäkökul-mat. Anja Nygren esittelee poliittis-ta ekologiaa asiantuntevasti ja sel-keästi. Päälimmäiseksi vaikutel-maksi jää poliittisen ekologian laa-juus ja käsitteellinen väljyys.

Kirjan toisessa osassa siirrytään yksittäisten teoreetikkojen ajatuk-siin. Esitellessään ympäristöprag-matismia ja erityisesti Bryan Nor-tonin ajattelua, Markku Oksanen

ottaa esiin tornittumisen käsitteen, jonka avulla Norton on korosta-nut ympäristöajattelun sirpaloitu-mista. Tällä kohdin Massan joh-dantoajatukset ja Nortonin ajatte-lu löytävät toisensa: koska erilaiset ympäristökeskustelut eivät kohtaa, tarvitaan uudenlaisen tieteellisen ajattelutavan tueksi siltäkäsitteitä. Maria Åkerman käsittelee toimija-verkkoteoreettista ajattelua, jota on alettu soveltaa myös yhteiskunta-tieteellisessä ympäristötutkimuk-sessa. Åkermanin hyödyllisenä pyrkimyksenä on avata toimija-verkkoteoriaa nimenomaan tutki-muksellisenä viitekehystenä, joka voi tarjota käsitteistön mikrotason prosessien empiirisen analyysin tueksi. Artikkelit kiteytyy suosituk-seen, jonka mukaan toimijaverkko-teoria on parhaimmillaan, kun si-tä ei yritetä soveltaa tiukan ohjel-mallisesti.

Kirjan kolmannessa osassa pa-lataan ympäristö- ja yhteiskunta-teoretisoinnin yleisempiin kysy-myksiin. Yrjö Haila kirjoittaa ekososiaalisesta näkökulmasta, Risto Eräsaari yhteiskunnan muotou-tumisesta ja Arho Toikka moni-mutkaisten järjestelmien teoriasta. Haila määrittelee yhteiskunnalli-sen ympäristötutkimuksen yleisni-meksi tutkimusperinteiden koko-naisuudelle, joka selvittää yhteis-kuntien toimeentulon dynamiik-kaa. Hailan lähtöteesi – ja samalla vastaus yhteen *Vihreä teoria* -koko-elman virittämään kysymykseen – on, että ympäristöongelmien luon-netta ei voida ratkaista teoreettis-ten ennako-oletusten perusteel-la. Yleisen teorian sijasta tarvitaan tutkimuksellisia strategioita ja tut-kimusteorioita. Tapaustutkimus-strategia, ekososiaalisten mitta-kaavojen tunnistus sekä käytäntö-

käsitteen tapaisten analyttisten apuvälineiden käyttäminen ovat Hailan neuvoja yhteiskunnan ja luonnon yhteyksien tutkijoille.

Eräsaari näkee yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen moninaisena tutkimushorisonttina. Käytännöllisen ympäristöpolitiikan tehtävänä on oikeutusten määrittäminen ja keskustelun ylläpitäminen, minkä ymmärtämiseksi tarvitaan yhteiskunnan osajärjestelmät tunnistavaa teoreettista näkemystä. Luhmannin ohella Eräsaari nostaa esiin Ulrich Beckin työn, jopa uudeksi ekologiseksi yhteiskuntateoriaksi. Toikka päättää kokoelman tarkastelemalla ympäristöongelmia kompleksisuusajattelun näkökulmasta. Artikkelin käsitteet ovat tuttuja kompleksisuusteoretoisoinnista, mutta Toikka vie tarkasteluun haasteellisesti kohti tutkimusteoriatasoa ja kehittää analyyttistä käsitteistöä mikrotaoiselle konkreettiselle tutkimukselle (intentio tulee tältä osin liki etenkin Åkermanin artikkelia).

Kuten alussa totesin, *Vihreä teoria* virittää kokoelmaa läpäiseviä kysymyksiä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoriasta. Epiteetti *vihreä* ei tosin selvene lainkaan. Vain yksi loppuviite kertoo, että käsitettä vihreä käytetään kokoelmassa yleismerkityksessä samaan tapaan kuin kansainvälisissä keskusteluissa. Tämä on muuten mainiolla kurssilukemistolle vähän harmillista, koska kansainvälisesti termien *green politics* ja *green political theory* alla tehdään merkittävää ympäristöpolitiikan teoreettista tutkimusta.

Ympäristöyhteiskuntateorian erityisyyden suhteen kirja antaa sen sijaan paljon pohdinnan aineksia. Erityisesti Kari Väyrysen

esittämä kevyehkö ympäristöosiologian kritiikki nostaa esiin sosiologian kaltaisista perusyhteiskuntatieteistä ponnistavien ympäristöyhteiskuntatieteiden sisäisen kaksoisstandardin. Ympäristöosiologisen tutkimuksen on pystyttävä osallistumaan uskottavasti sekä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen että sosiologian keskusteluun. Koska sama tilanne toistuu muissakin ympäristöyhteiskuntatieteissä, yhtenäisen ympäristöyhteiskuntateoreettisen näkemyksen ainekset haihtuvat samaan tahtiin.

Moni artikkeli erittelee onnistuneesti yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoreettisen keskustelun moninaisuutta. Jotkut artikkelit, kuten Hirvilammen ja Massan luku ympäristöosiaalipolitiikasta, myös perustelevat uutta ympäristöyhteiskuntatieteen suuntaa. Teos tuntuukin nimenomaan osoittavan, että on vaikeaa nähdä epistemologisia perusteita, jotka veisivät tai edes voisivat viedä kohti yhdenmukaistuvaa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen teoriaa. Kuinka pulmallinen tämä asiointi sitten todellisuudessa on, onkin mainio jatkokeskustelun aihe.

Kirjoittaja on luonnonvarapolitiikan professori Joensuun yliopistossa.